

VITÁK HELYETT — VITÁKÉRT

SAFFER PÁL

Egy újságírókolléga nemrégiben megjegyezte, hogy nálunk alighanem több tiszteletdíjat fizetnek ki az irodalmi vitákért, mint az irodalmi alkotásokért.

Ha nem is fedik teljesen az igazságot, az ilyen megjegyzések rendszerint nem egészen alaptalanok, és ha semmi egyéb fontosságot nem tulajdonítunk nekik, egy társadalmi állapot tüneteként mégis tudomásul kell venni őket. A társadalmi állapot pedig a jelen esetben az, hogy a vajdasági magyar kulturális közélet torkig van azzal, amit „vitacikk” néven a sajtóban és a rádióban az utóbbi időben prezen-tálnak neki.

Elege van a mennyiségből, még inkább a minőségből — mert a „vitacikk” műfaját egyes szerzők és szerkesztőségek rendkívül tágan értelmezik —, de leginkább abból van elege mindenkinek, hogy ezeknek a vitáknak nemcsak vége-hossza, de objektíve eredménye sincs. (Talán szélsőséges, de jellemző az a megjegyzés is, hogy még soha egyetlen vitázó fél sem ismerte el, hogy a másiknak akár csak részben is igaza van.)

Habár nem szándékom ezzel az írással a vitacikkek amúgy is gazdag tárházát gyarapítani, egy, a további mondanivalóimhoz szükséges alapvető negatív megállapítást mégis meg kell kockáztatnom: azt, hogy vitáink mai, gyakran destruktív légköre tulajdonképpen a „kommunikációs válsága”, s hogy a kommunikációs képtelensége (vagy egyszerűbben: az arra való képtelenség, hogy egymással higgadtan és relatíve önzetlenül kicseréljük a gondolatainkat) egy mélyebb és sokkal komolyabb válságot jelez.

Ennek a válságnak a feltárásához, felméréséhez és esetleges megoldásához szeretnék ezzel az írással, a benne foglalt észrevételekkel és javaslattal hozzájárulni. De elégedett lennék akkor is, ha ez az írás legalább egy valóban közérdekű és eredményeiben konstruktív eszmecserét váltana ki.

*

A probléma megközelítéséhez, azt hiszem, mindenekelőtt arra a kérdésre kell elfogadható választ találni, hogy mi váltotta ki a vitázó kedv olyan szembetűnő megnövekedését az utóbbi időben.

A közérdekű, az eszmecsere-jellegű vitáknál — mert ilyen is akad — a válasz meglehetősen egyszerű: kulturális életünk érése, a benne

végbemenő mély változások, a régi és új örök küzdelme váltja ki a vitát. (Félreértés elkerülése végett itt hozzá kell fűznöm, hogy eszmecsere-jellegű közérdekű vitán semmi esetre sem értek agyonáltalánosított, személytelen vitát. Az intézmény, eszme, módszer stb. mindenkor bírálatába beleértődik az exponensek nézeteinek és cselekedeteinek bírálata, egészen a végső konzekvenciáig.)

A viták másik fajtájánál — annál, amely kulturális, de főleg irodalmi életünkben túlteng — a válasz közel sem ilyen egyszerű, mert fel kell még tenni azt a pótkérdést is, hogy honnan a fragmentáris, olykor nevetségesen jelentéktelen vitatémák polgárjoga és honnan ezekben az írásokban a türelmetlenség, a sistergő gyűlölet, a mindenáron felülkerekedni vágyás és a szinte neurotikus érzékenység?

Természetesen, a válasz keresésénél nem lehet figyelmen kívül hagyni a tényt, hogy a viták kora nemcsak a magyar kulturális életben köszöntött be. Voltaképp ugyanazok a tényezők hatottak nálunk is, amelyek a szerbhorvát nyelvterületen — időben valamivel korábban — vitákat váltottak ki, mert egy egységes kulturális szervezetnek vagyunk részei végső fokon. De vitáink elfajulásának (annak ellenére, hogy ez sem kizárólagosan magyar specialitás) alighanem külön vajdasági és magyar okai is vannak.

Vitáink elfajulásának egyik legfontosabb oka szerintem a légiüres tér, A FELELŐTLENSÉG LEHETŐSÉGE ÉS A FELELŐSSÉG LEHE-
TETLENSÉGE, a konvenciók és a közös kritérium hiánya — már ami a specifikusan magyar kulturális ügyeket illeti. Ez sajátos légkört teremt, ami nemcsak a viták elfajulásában, de kulturális életünk egyéb területein is kifejezésre jut.

Ebben a cikkben nem vállalkozhatok ennek a légkörnek és helyzetnek teljes körvonalazására. Ez adatokon alapuló tudományos leírást és elemzést kíván. Néhány részletmegfigyeléssel azonban, azt hiszem, érzékeltetni tudom legalább a kérdés dimenzióit:

— A vajdasági magyarok kulturális tevékenysége mennyiségileg legalább háromszorosa a tíz év előttiének (nagyon szerény becslés szerint), tartalomban, minőségben pedig szinte alapjaiban változott meg az egész látkép (új tevékenységek és intézmények keletkezése, egykor tömeges és jelentős kulturális tevékenységek elsovadása stb.). Mégis, ennek a kulturális életnek a szervezési elve majdnem ugyanaz, mint volt tíz évvel ezelőtt, és alapjaiban még mindig egy olyan kultúrpolitikai elgondolás nyomai húzódnak meg, amit a tartományi politikai közvélemény már régen elvetett, nyilvánosan rövidlátónak és károsnak bélyegezett.

— A nemzetiségek kulturális tevékenységét illetően nálunk két homlokegyenest ellenkező elv és vélemény élvez polgárjogot egyidőben: az egyik az alkotmányba iktatott elv, amely szerint a nemzeteknek és nemzetiségeknek joguk van a saját kultúrájuk művelésére, a másik pedig az a nem egészen világosan megfogalmazott elmélet, hogy az öngazgatási rendszerben nincs reális alapja a külön nemzetiségi (vagyazat, nem nemzeti, csak nemzetiségi!) kulturális fórumok alakításának.

Senki nem figyel fel rá, vagy legalábbis nem tartja szóra érdemesnek azt az egyszerű tényt, hogy nemzetiségi kultúrát megfelelő kulturális fórumok nélkül komolyan művelni aligha lehet, és hogy ennek követ-

kezményeképp az idézett elmélet tulajdonképpen a nemzetiségek alapvető alkotmányos jogait, illetve azok gyakorlati megvalósítását vitatja, se több, se kevesebb, mint az öngazgatás és a szocialista demokrácia nevében!

Részletezve a fentieket:

— Abból a nyilvánvaló tényből, hogy az öngazgatási rendszerben az anyagiak és ennek megfelelően az anyagi illetékességek is kommunális szinten alakulnak (túlnyomórészt), nem lehet azt a következtetést levonni, hogy egy tartományi nemzetiségi fórumnak nem lehet anyagi rendelkezési joga és lehetősége, még kevésbé pedig azt, hogy egy ilyen fórum léte nálunk egyáltalán fölösleges, lehetetlen, vagy éppenséggel nemkívánatos dolog lenne. (Ezt a logikát követve ugyanis kétségbe lehetne vonni — hogy mást ne említsek — mindennemű tartományi kulturális angazsálás, sőt bármilyen tartományi kulturális politika létjogosultságát és lehetőségét.)

— Tény az, hogy öngazgató társadalmunkban az együtt termelő több nemzetiségű dolgozók közösen teremtik elő a kultúrához szükséges anyagi javakat, közösen döntenek felhasználásuk felől. De miért kell ebből azt a képtelen következtetést levonni, hogy az együtt szerzett pénzt a részben mégiscsak egészen külön és egészen sajátos kulturális szükségleteikre — csak együtt költhetik el? Márpedig a kisebbségi kulturális fórum szükségének tagadásába ez az állítás is beleértődik, illetve egyik a másikából következik. Meg kell mondanom, hogy szerintem az ilyen gondolkodás nem sokkal múlja felül azokat a „zseniális” koncepciókat, amelyek valamikor a kulturális egyesületek egyesítésére vezettek.

— A nemzetiségi kulturális élet gyakorlati szervezése és irányítása körül tehát még meglehetősen tisztázatlanok az elvek. Az ellentmondásos, tisztázatlan elvek pedig rendszerint ugyanolyan gyakorlatot szülnék: nincs olyan fórum, amely a specifikus nemzetiségi kulturális ügyekről az egész érdekeit képviselve szólhatna. Van azonban egy törvényes gyakorlat, amely — legalábbis tartományi szinten — szigorúan különválasztja a kultúrára szánt pénzből azt, ami a külön nemzetiségi szükségletekre megy, és szigorúan ügyel, hogy az valóban arra menjen. Az eredmény az, hogy az elosztás a nemzetiségi kereteken belül végül az egyes részek, sőt olykor az egyes intézmények érdekei szerint történik. Hogy a nemzetiségi kultúra egészének — tehát a nemzetiségi kultúrát fejlesztő és védő szocialista társadalom érdekeinek — megfelel-e ez az elosztás, azt nincs, aki megmondja.

Az eddig felsorolt észrevételek inkább a kérdés általánosabb vonatkozásait érintették; arról a területről valók, ahol a nemzetiségi kultúra a társadalom egészének kulturális életéhez kapcsolódik. Hasonló kérdések és megjegyzések merülnek fel azonban akkor is, ha a nemzetiségi kulturális életet belülről szemléljük:

— A Vajdaságban élő nemzetiségeknek nincs semmilyen szervük vagy rendszerük a saját kulturális értékeik vagy szükségleteik felmérésére. Tekintet nélkül arra, hogy lehet-e valami anyagi alapja és ingerenciája, egy ilyen szerv és rendszer szükséges. Szükség van az értékek és szükségletek minél kompetensebb megfogalmazására. Máskülönbén megbomlanak az arányok, és elvész a harmonikus fejlődés lehetősége.

— A tárgyi és viszonyulási arányok megbomlása az emberek tudatában is az arányok bomlását eredményezi és viszont. Ez a két aránytalanság szüntelen folyamatként reprodukálja egymást — egyre élesedve. (Ebben az értelemben rendkívül tanulságos lenne egy kimutatás az egyes tevékenységekről a vajdasági magyarok kulturális életében: ha legalább hozzávetőlegesen ki tudná mutatni az egyes tevékenységek mennyiségét, költségeit és társadalmi hatását.)

— Az arányok megbomlásának fogalomkörébe tartozik az is, hogy ha egy kulturális életben nincs egy viszonylag demokratikus valorizációs rendszer, akkor a demokratikus képviselő kérdés is megoldhatatlanná válik. (A képviselő kérdés ilyenkor vagy külső erők beavatkozása útján oldódik meg, vagy megoldatlan marad, mert minden rész önmagát tekinti az egész képviselőjének. Hogy ez miképpen nyilatkozik meg az egyén esetében, tehát hogyan fest mint káderpolitikai kérdés, az külön tanulmányt érdemelne.)

— Ezek a megjegyzések közvetve vagy közvetlenül a kulturális élet kérdéseivel foglalkozó nyilvános vitákra is vonatkoznak. A nyilvános viták ugyanis lehetővé teszik a véleménycserét, de ha azt nem kíséri a véleménytöbbség legalább megközelítő megállapításának lehetősége, akkor a viták előbb a céljukat, értelmüket, utóbb pedig a szintjüket is elvesztik. Ilyen értelemben jelzi a viták szintjének csökkenése a kulturális élet mélyebb krízisét.

— Számomra rendkívül szimptomatikus az, hogy a vajdasági nemzetiségi értelmiség — és külön a magyar értelmiség — körében egyáltalán nem mutatkozik érdeklődés egy nemzetiségi valorizációs, koordináló rendszer vagy fórum eszméje iránt. Az ok nyilvánvaló: a jelenleg meglehetősen laza állapotok langyos vizében különböző, nem mindig egészen kulturális indokból, többé-kevésbé mindenki jól érzi magát.

— Végül, az is figyelemreméltó jelenség, hogy az itt felsorolt, vagy az ebbe a tárgykörbe tartozó kérdések — nem számítva egy-két tiszteletreméltó kivételt — még véletlenül sem szerepeltek témaként a dörögdelmes vitákban. (Pedig bizonyos vagyok abban, hogy velem együtt még sokan tudatában vannak mindazon tényeknek, amelyeket itt felsoroltam.)

A magam részéről tehát, ismétlem, vitáink elfajulását egyenesen kulturális életünk szervezeti rendezetlenségéből vezetem le.

Nem látom be, hogy kinek és miként ártana az, ha a magyar, szlovák, román, ruszin kulturális élet legeminensebb képviselőiből alakulna külön-külön, minden megkötöttség nélkül egy szinte szabad tribünyszerű fórum — lehetne az egy bizottság is a tartományi művelődési közösség keretében stb. Nem az a fontos, hogy ennek a bizottságnak valami gyakorlati rendelkezési jogot adjunk a kezébe. A fontos az, hogy legyen végre egy hely, ahol kvalifikáltan kifejezésre juthat a vajdasági magyar kultúra egészének érdeke, ahol küldöknéző monológok helyett kénytelenek leszünk meghallgatni egymást, és ahol minden szónak egyforma kezdő súlya lenne. A vajdasági magyar kultúrának szüksége van egy helyre, ahol végre tapinthatóan meg lehetne állapítani, hogy mit gondolunk önmagunkról, az eredményeinkről, kudarcainkról és szükségleteinkről — azt, hogy mit gondolunk mindannyian, vagy legalább azt, hogy mit gondol a többség!

Mert eddig csak azt tudtuk, hogy mit gondolnak egyesek.